

*Мирјана Ивезић
Дом културе, Брус*

НАРОДНА НОШЊА ИСТОЧНОГ КОПАОНИКА

Приликом монотематских етнолошких истраживања народног живота и културе источног Копаоника, 1982-1983. године, прикупила сам и обимну грађу о народној ношњи у двадесет села: Жиљци, Кочине, Грашевци, Влајковци, Паљевштица, Ливађе, Радманово, Брзеће, Шошићи, Блажево, Градац, Домишевина, Ђерекаре, Радуње, Иричићи, Горње и Доње Левиће, Стануловићи, Боранце и Витоше. Сва наведена села припадају СО Брус.

Због недостатка литературе (веома је оскудна када је у питању подручје Бруса, односно његова околина која претежно захвата огранке источног Копаоника), циљ овог рада није да прикаже и расправи сва питања која се могу поставити у вези с народном ношњом овог подручја, већ да се, преко описаних свих врста одеће, кројева, материјала и боја, систематски и исцрпно прикаже данашње стање народне ношње на наведеном подручју и укаже на значај природне околине, привредних услова и етничке структуре становништва за развој, мењање, замену или нестајање појединих одевних предмета али и за даље чување народне ношње. Надам се да ће овако приказани материјал користити у даљим истраживањима ношњи па и целокупне културе Копаоника.

1. Предео Копаоника и његово становништво

Планина Копаоник пружа се меридијанским правцем (С-Ј) на дужини од 120 km, између Крушевачке, Краљевачке, Косовско-метохијске и Топличке котлине¹, и у овом делу наше земље представља највећи планински масив. Читав Копаоник је велики хорст испресецан многим раседима, због чега се на њему истичу, као посебне целине, планински масиви: Жељин, Столови и Гоч. Највећи врх је Панчићев врх, висок 2017 m.

1 В. Секуловић, *Крушевачки крај јуче и данас*, Крушевац 1961, 10.

Копаоник је потпуно насељена планина и у том погледу спада у најпитомије планине. Добро је саобраћајно повезан са околином, па је посећен и лети и зими.

Клима је планинска, са дугим и оштрим зимама и кратким летима; зима траје и по шест месеци, богата је снегом, а његова висина досеже и до једног и по метра.

Копаоник је добио име "од тога што су у њој (планини) од вајкада копане руде"² (руда је експлоатисана још у римском периоду).

У прошлости Копаоник је био покривен густим шумама које су на многим местима искрчене и претворене у њиве и пашњаке. У подножју преовлађују жита и воће, а нешто више је листопадна вегетација, изнад које се јављају четинари, а још више планинске сувати - ливаде.

Сеоска насеља су разбијеног (ибарског) типа. Заузимају велику површину (више брда), смештена на планинским странама. Куће су удаљене једна од друге, без неког реда, заузимајући простор и до шест километара. Села се деле на мање засеоке који су један од другог удаљени један до два километра. Положај сеоских насеља тесно је повезан са рељефом земљишта.

Етничку структуру чини српско становништво које је највећим делом досељено из Црне Горе и с Пештера, а мањи део су Срби досељени са Косова (динарска и косовска струја)³. Насељавали су овај крај бежећи од Турака, у XIX веку, и, са незнатним бројем староседелаца, сачињавају данашње становништво.

Привреда се заснива на сточарству у вишим пределима и земљорадњи у нижим, а задовољава, како у прошлости тако и данас, углавном, домаће потребе⁴. Осим сточарства и земљорадње, становништво се бави и осталим допунским делатностима и активностима, као што су: домаћа радиност, занатство, пчеларство, унеколико и виноградарство. Данас се становништво много мање бави тим делатностима, примењује нове начине захваљујући новим условима развитка овог подручја, подизањем разних, како индустријских тако и пољопривредних објеката.

II. Сировине за израду одеће и њихова прерада

Како је област планинска и претежно овчарска, то је и вуна основна сировина за израду одеће, па је највећи број одевних предмета израђен од вуне, односно сукна. Гајењем конопље и лана (памук се куповао у дућанима) обезбеђиване су сировине за израду летње одеће. Међутим, не постоји нека строга подела одеће на летњу и зимску, јер су врло често и лети ношени топли, вунени одевни елементи, што је захтевала клима, а зими су испод вунених,

² М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1867, 703-770.

³ В. Стојанчевић, *Становништво и обичаји крушевачког краја у 19. веку*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1971, 143-166.

⁴ Од стоке највише има оваца, затим крава и свиња (некада и коња). Од житарица најзаступљенија је пшеница, затим кукуруз, јечам, раж и овас (некада хељда-"ељда").

ношени и летњи (тежани и памучни) делови одеће. Сав посао око прераде тих сировина обављале су жене: оне су прерађивале конопљу, лан⁵ и вуну, а ткањем на хоризонталном разбоју добијале тежано, ланено и сукнено платно. Поред ткања и плетења, жене су кројиле и шиле одевне предмете од лакшег материјала (од вунених - шиле су сукње). Жене су биле веома веште у бојењу⁶ тканина. Боје које преовлађују су: црна, мрка, тамноплава, плава, затим црвена, жутозелена ("зејтињава") и ружичаста ("пемба"); светлије нијансе користе се веома мало, само при украшавању одеће везом.

Одећу од сукна шили су мајстори - *терзије*, који су посао обављали идући од куће до куће (на под би прострли тзв. *јалунце* и на њему седели док би шили капуте, чакшире или јелеке). Скројене делове спајали су конопљиним концем.

Материјали који су добијани од вуне су *сукно* и *шајак* (који се од сукна разликује само по вертикалним пругама мрке боје - фарбано у ораховини). Основа и потка су вунени, а ткање је двонитно и четворонитно. После ткања, сукно се *ваља у ваљалици*⁷. Тежано, односно *кудељно* платно било је основни материјал за израду летње одеће, док је памучно и ланено било ређе и карактеристично за имућнији свет, односно свечане прилике. Ткало се у две, а ређе четири нити, са тежаном основом и потком. Памучно платно је двонитно, са памучном основом и потком. *Мелезно* платно је оно код кога је основа од памучних, а потка од тежаних нити.

Поред поменутих, као сировина за израду одређених одевних предмета користило се и овчје крзно (за израду шубара и кожуха), козја кожа и длака, тзв. *кострут* (за израду чобанских торби и назувака), свињска и говеђа кожа (за израду обуће - опанака).

Заједнички назив за сву одећу је *ђеке*.

III. Основни делови женске и мушке народне ношње

A. Женска народна ношња

1. Опрема главе (начин чешљања и покривала за главу)

- 5 Прерада конопље и лана обавља се на исти начин: кад се убере конопља, одсеку јој се дршке и врхови, па се веже у снопове ("ручице") при врху и при дну. Ручице се, потом, потопе у воду где, притистнуте камењем, стоје двадесет дана. После ове фазе у којој се конопља кисели, добро се опере, а затим суши. Осушена конопља се "трли" (*трлицом*), тако да се *поздер* (отпадни материјал) одваја, а остаје чиста конопља. Добро се истресе, па се завеже при врху. Следи фаза рашчешљавања *тараком*, па *гребенима*, све док се не добију ситна, фина влакна. Тако припремљено кудељно влакно спремно је за прећу *кудељом* и *вретеном* (преслицом). Испредена "прећа" мота се на *мотовило*, како би се добиле кануре које се затим вежу и добро натопе водом и пепелом. Потом се смештају у јаму ископану у земљи, која је покривена сламом, па се преко њих стави доста пепела, покрије сламом и притисне камењем. Прелива се водом девет пута: први пут хладном, па све топлијом, до последње вреле. Прекрије се даском и тако остави 24 сата. Сутрадан се добро опере и осуши, смота на *коленике* и снује. Тако припремљене нити носе се на навој и навијају на вратило од разбоја.
- 6 Бојење се назива и *врањење*. Фарба се бојама биљног порекла (нарочито у ораховини), као и *чивитом* (тежано платно), *вешплавом* (памучно) и *карабсјом* (сукно).
- 7 У селу Жиљци, на Грашевачкој реци, поред воденице, налази се једна *ваљалица*, једина у овом крају. Припадала је М. Татићу. Данас се не користи.

У свим селима жене су се чешљале на исти начин: имале су дугу косу, коју су плеле у једну, чешће у две плетенице, а носиле су их тако што би их, укрстивши на потиљку, обавијале око главе и повезале на темену концем у боји. У косу, с леве и десне стране, уметале су укоснице, често као украс. Жене су, нарочито старије, главу обавезно покривале марамом; девојчице, девојке и младе жене - *снаше*, нису биле обавезне да је носе, но ако су је носиле, везивале су је испод браде. Мараме везиване под брадом називају се *јаглуци* или *калемчарке*⁸. Старије жене носиле су и мараме везиване на врх главе: то су *шамиије* (таб. I, 1) или, ређе, *мазеви*. Оне су једнобојне (беле или жуте, у жалости црне), само по рубовима украшене цветовима. У жалости, жене су до четрдесет дана носиле плетенице - перчине пуштене низ леђа.

2. Кошуља

Израђиване су од двонитног, тежаног (првенствено), памучног, ланеног и мелезног платна. Шивене су из две и три поле. Облачиле су их на голо тело и увлачиле у сукњу. Дужина платна за кошуље мерила се *растљигама* - распонном руку, па је тако за једну женску кошуљу потребно три растљиге платна. Зависно од врсте материјала и кроја, постоје три типа кошуље: а) *тежана* (односно памучна), са неколико варијанти, б) *мелезна* и в) *ланена* (јавља се у новије време - послератни период, и ретка је). Тежана кошуља карактеристична је за сва села, с тим што постоје одређене разлике од једне до друге групе села, које се огледају у дужини кошуље, у *пребирцима* (наборима) (који јесу или нису пришивени), дужини бочних клинова - троугластих проширења. Кроји се из две поле, и то тако да је предња страна мало шири од задње, па су бочни шавови померени на леђа. Изрез око врата је округлао, ширине око 2 см, и назива се *колир*. На средини предње стране је разрез који допире до испод груди и закопчава се најчешће са три дугмета. У раменом пределу је правоугаono парче платна - *рамењача*, од које, с леве и десне предње стране, полази по неколико *пребирака* који могу бити пришивени дужином разреза до дна разреза или да слободно падају од рамењаче⁹. Рукави су равно кројени и широки, а под пазухом је уметак за проширење - клин, односно *подмишица*, као и по бочним странама дужином¹⁰. Дужина кошуље је до колена или до половине листова.¹¹ Беле је боје, или су по њој уздужне и попречне плаве пруге које чине не баш правилне квадратиће (таб. I, 2, 3). Увек је закопчана до грла. *Мелезна* кошуља карактеристична је за одређену групу села¹²; кроји се из три поле, од памучног и мелезног платна. Од мелезног платна кроји се: предњи

8 Назив *калемчарка* карактеристичан је за села: Блажево, Г. и Д. Левиће, Градац, Домишевину, Верекаре и Стануловиће.

9 У селима: Жилићи, Грашевци, Кочине, Влајковци, Паљевштица, Ливађе, Брзеће, Радманово и Шошићи. На леђној страни, од рамењаче, такође полази по неколико пребирака с леве и десне стране, али није обавезно.

10 Бочни клинови су троугласти умети који полазе од дна кошуље, а завршавају се под пазухом, или на тридесетак центиметара од дна, као што је случај у већини села, осим села: Радуње, Иричићи, Боранце и Витоше.

11 У селима Жилићи, Кочине, Грашевци, Влајковци, Паљевштица, Ливађе, Брзеће, Радманово и Шошићи.

12 Радуње, Боранце, Иричићи и Витоше.

део кошуље од струка до дна, задњи део од струка до дна и *ребранци* - клинови који иду од пазуха до дна кошуље. У раменом делу, али само на леђној страни, јесте платнени правоугаони уметак. Оковратник је округлао, а закопчавање је на предњој, левој страни до струка. Рукави су равни и широки све до зглоба шаке, где се набирају и завршавају манжетом - *наруквицом*. Та кошуља украшена је везом, и то на колиру, попросју, при дну рукава и наруквицама које се често завршавају чипком. Везе се памучним, разнобојним концем, бодом покрстице, а мотив је цветни; дуповале су се и готове траке (*везићи*) које су се пришивале на поменута места кошуље. Дужина те кошуље је до колена. *Ланена* кошуља шивена је од две поље и једноставног је кроја. Предња и задња страна исте су ширине, рукави су равни и широки, а изрез за главу је округлао и шири, тако да се кошуља не закопчава, већ се навлачи преко главе; хоризонтално, по средини предње стране, кошуља је сечена и ту постоји мал изназ кога се, по попросју, најчешће вез са цветним и граничастим мотивом. Кошуља је широка, допира до бедара, а носи се увучена у сукњу.

3. Појас

Преко кошуље, а изнад сукње, на које шири 2 до 3 см, носила се, зависно од старости три пута око струка - *платница*. Платнице да се носе од десете године живота. Израђује се од вуне, двонитним и четворонитним ткањем. Ширине је око 10 см, а притезала се везом, ређе каишем. Шарена је, боје су јаке и најчешће их је девет. Труднице су, такође, носиле тканицу, само много ширу (25 - 30 см), која је притезана каишем (таб. 1, 5).

4. Прегача

Док се у једној групи села прегача, односно *кецеља* више или мање носила, у другој је била елемент свакодневне одеће, чак и празничне¹³. Назива се *испредњача*, јер се носи само с предње стране. Најчешће је санивена од куповног црног сатина; полукружног је облика, нешто краћа од сукње, са по једним делом на левој и десној страни, а носи се равно пуштена низ тело тако што је у струку везивана на леђима траком од истог материјала. Украшена је везом по рубу и око њенова (покрстице разних боја). Ако кецеља има првенствено улогу да заштити осталу одећу приликом обављања различитих послова у кући и ван ње, онда је то прерађена стара сукња.

5. Сукња

Зависно од врсте материјала и начина кроја, постоји неколико типова сукње. По врсти материјала и начину ткања, постоје: *мелескиња*, *изливарка* и *четворак*. *Мелескиња* је летња сукња, ткана у две нити, са памучном основом и тежаном потком или са памучном основом и ланеном потком. *Изливарка* је и летња и зимска сукња, двонитног ткања, са тежаном основом и вуненом потком. *Четворак* је зимска сукња ткана у четири нити, са основом и потком од вуне. Све сукње кројене су из две поље, осим мелескиње од лана и памука

¹³ Исто.

која је састављена од седам вертикално постављених пола¹⁴. Према кроју, постоје две врсте сукње: *плисирка* и *низалка*; мелескиња је плисирка, а изливарка и четворак - *низалке*.

Плисирка је ситно набрана у струку, а наборе држи појас (ширине око 2 cm), који се назива *венац*. С леве стране на сукњи је прорез са копчом, а од прореза, дужином бочне стране, налази се шав. Та сукња светлијих је боја (плава, светлоплава, црвена), а њеном дужином протежу се танке линије, најчешће у белој боји. Украс на сукњи је трака од црног сантина пришивена на дну сукње, хоризонтално по рубу; имућније жене стављају још једну такву траку, на десетак центиметра од прве (таб. II, 6, 7).

Низалка је у струку *пребирана* ("низана на дасци"), а пребирке држи *венац*. Пребирци су добро препеглани, тако да "стоје". На левој страни сукње, где се закопчава једним дугметом или копчом, налази се мањи прорез од којег иде шав до дна сукње. На предњој страни, ближе левом боку, један део сукње од двадесетак центиметара није набран. Преовлађује тамна боја као подлога, а по њој су вертикалне пруге, најчешће у плавој, зеленој, мркој и жутој боји (таб. II, 8).

Дужина обе сукње прелази колена.

6. Горњи одевни предмети (без рукава)

Преко кошуље облачио се прслук *јелек*, *грудњак* или *сајче*, сваки карактеристичан за одређену групу села¹⁵.

Јелек, односно *грудњак* израђен је од сукна, тамне (црне, мрке) боје, а допире до кукова или је мало краћи (грудњак). Напред се закопчава *пуљама* (3 до 4); са реверима је, засбљеним и пришивеним само с предње стране, обрубљеним црним паспулом и украшеним штепом. У висини струка, на предњој страни су два џепа са косим прорезима, такође украшена штеповима, а у висини груди, с леве стране је још један мањи џеп са хоризонталним прорезом, који није обавезан. Саставци на раменима и по боку померени су мало на леђа, тако да се виде са задње стране; украшени су штеповима. На дну леђа, на средини, убачен је клин, тако да се прслук шири према дну, или су леђа сечена вертикално по средини (грудњак); код грудњака, по бочним странама (више према леђима) су правоугаони умети - *подмишица* или *подпазув*. Јелеци, односно грудњаци код имућнијих људи украшени су црним гајтанима. *Сајче* је кратак прслук (допире до дна ребара), од тањег материјала (платно, плиш у новије време), тамне, најчешће црне боје, са закопчавањем на предњој страни унутрашњим копчама (3 до 4) и дубоким деколтеом "срцоликог" облика. Израђује се и од вуне иглом "на кукицу"; ако је од платна, налази се "боцка" иглом са кукицом тако да на "лицу" остају петљице, а ако је од плиша - богато је украшено везом или гајтанима. *Сајче* је скоро обавезан део свакодневне ношње (таб. I, 4), који има естетску функцију.

14 Радуже, Иричићи, Боранце и Витоше.

15 *Јелек*: Блажево, Г. и Д. Левиће, Градац, Домишевина, Ђерекаре и Стануловићи; *грудњак*: Жилићи, Грашевци, Влајковци, Кочине, Палевштица, Ливађе, Радманово, Брзеће и Шошићи; *сајче*: Радуже, Иричићи, Боранце и Витоше.

Зими су се носили кожуси од овчје коже, са крзном окренутим унутра, и плетени прслуци од домаће, овчје вуне, да би до данас преовладали.

7. Горњи одевни предмети (са рукавима)

Преко грудњака носило се гуњче - зимски одевни предмет од сукна; допире до кукова, а закопчава се вертикално средином предње стране; без крагне је, са округлим изрезом око врата, дугих и равних рукава. Зими су се носили и џемпери од вуне тамних боја.

Од другог светског рата до данас носи се такозвано *рекло*, летњи одевни предмет од куповног материјала (фланел, циц или жерсе са цветним мотивом); без крагне је, са округлим изрезом сасвим уз врат и закопчавањем до грла целом дужином или краће. Рукави су дуги, равни или набрани у манжетну, са рамењачом од које полази по неколико *дрсбирака* са леве и десне предње и задње стране. Допире до кукова и носи се увучено у сукњу.

8. Обућа

а) Чарапе су од вуне (плетене на пет игала), црне, односно мрке боје, допиру до колена, а при врху имају узицу од вуне којом се привезују (не увек). Украс на чарапама за свечаније прилике изведен је везом од разнобојне вуне. Преовлађује црвена боја а налази се на наглавку и око чланка ноге. Шару ретко налазимо на целој површини (таб. III, 11); мотив је цветни и у виду граччица.

Преко чарапа, зими, носе се *назуве* (или "назувци"), исплетени од козје длаке, а покривали су стопало до корена ноге (део који покрива стопало назива се *наглавак*, а врх је *навршак* или *вр*).

б) Опанци су обућа за све прилике. Од пресне су свињске коже - за сваки дан, а од штављене говеђе коже - за празнике и свечаности. Пресне опанке¹⁶ израђивали су, углавном, старији људи, обично на Бадњи дан. Штављене опанке израђивали су искључиво мајстори - опанчари, а познати су под називом *наврчени* или *грађени* опанци. Горњи део опанка чинио је преплет од трака говеђе коже. Опанке са ситним преплетом носили су имућнији људи.

Да би било топлије, зими се у опанак стављао *обојак* - парче сукна величине стопала.

Тек у послератном периоду почињу да се носе *гумени* опанци, да би до данас преовладали, а у последње време јављају се и ципеле и сандале, једноставног облика, које се купују, а обувају их приликом одласка у град.

Б. Мушка народна ношња

1. Опрема главе

Кратко подшишану косу мушкарци су чешљали уназад, ређе са стране. Бркове нису носили, осим старијих којима је дужина бркова служила за понос.

¹⁶ Израђују на следећи начин: од осушене свињске коже секу се комади у облику правоугаоника, величине стопала; тај исечени комад назива се *ваша*. Предњи део ваше пресавије се тако да се углови додирују, а добијене две ивице споје се каналом или траком од овчје коже - *одутом*. Преостале три ивице спливају се опутом, при чему се савијају навише ("опанци са ципутом"). Кроз петље добијене спливањем, провлачи се "обува" - комад којим је опанак везиван за ногу.

У жалости за умрлим нису се бријали четрдесет дана, а само на сахрани нису носили капе *шајкаче*. Куповане су и само за празнике биле нове. Зими су носили *шубаре* од јагњеће коже, купастог облика, са врхом увученим у средину.

Капе данас нису обавезан део одеће. Носе се само кад то временске прилике захтевају, а веома ретко као некадашњи свакодневни обичај. Под утицајем града, јављају се, у најновије време, и други типови капа као што су шешире, берете и качкети.

2. Кошуље

Израђиване су од тежаног, двонитног платна, а допирале су до бедара, односно колена. Шивене су од две поле, а закопчавале се спреда, вертикално по средини, са три - четири дугмета. Увек су закопчане до грла и увучене у панталоне, осим летње кошуље која се носи раскопчана и преко панталона. Изрез око врата је округао (колир, ширине око 3 cm), а у раменом појасу је рамењача правоугаоног облика од које, са предње стране, лево и десно од разреза, полази по неколико *пребирака* који слободно падају или су пришивени до краја разреза (до струка)¹⁷. Под пазухом је троугласто проширење - клин који се назива полка¹⁸, а рукави су широки, дугачки, у зглобу шаке набрани у манжету. Код поменуте кошуље са пришивеним пребирцима, рукави су проширени правоугаоним уметком платна од пазуха до краја рукава на његовој задњој страни, а пошто се од описане кошуље разликује и по хоризонталном рубу преко средине предње стране (сечена је у струку) и с обзиром на то да је карактеристична за одређену групу села, та кошуља могла би да представља посебан, односно други тип.

Кошуље у послератном периоду уместо колира имају крагну, по угледу на конфекцијске. Предње поле су им шире од задњих, тако да су бочни рубови на леђној страни.

Преко кошуље ношена је *тканица*, која је, за разлику од женске, нешто тамнијих боја.

3. Гаће и чакшире

Мушке *гаће* имају двојаку улогу: лети се носе као панталоне, а зими испод сукнених чакшира. Од конопљиног су двонитног платна, а кроја су двојаког: а) широких су ногавица, а у струку се везују "појасом" од тежине - *учкуром*, и б) уских су ногавица, које се при дну, са спољашње стране, закопчавају дугмадима (2 до 3). Имају шири појас с гајкама за каиш - *сицимку* - испреден од конопље, а на предњој страни су два цепа са косим прорезима уз саме рубове на боковима (таб. II, 10).

Зими су се носиле *чакшире* од сукна, односно шајка (за израду чакшира коришћено је и четворонитно тежано платно). "Француског" су кроја: ногавице су од чланка до колена кројене уз ногу, па се зато при дну са спољашње,

17 Карактеристично за села: Радуље, Иричићи, Боранице и Витоше; та кошуља носи се лети, раскопчана и преко панталона. У поменутим селима чешћи је вез на кошуљама: везу се прса, колир и "паруквице", бодом покретице, а мотив је цветни.

18 У селима: Бљажево, Горње и Доње Левиће, Градан, Домишвина, Борекаре и Стануловићи.

бочне стане закопчавају са два, чешће три дугмета (предњи део *потколенице* посебно је кројен и, хоризонталним рубом испод колена, спојен с горњим делом панталона). У висини колена, на бочној страни је нагло проширење које носи назив "цак", "штрукс", "брич" или "гуша", а до врха су, даље, равне. Појас је посебно кројен и на њему су гајке за кожни или тежани каиш. На предњој страни је шлиц - *аркњача* - који се закопчава дугмадима и два цепа са косим прорезима, поред бочних шавова; на задњој страни панталона (*погузници*), на левој страни, налази се још један мањи цеп са хоризонталним прорезом.

4. Горњи одевни предмети (без рукава)

Преко кошуље носио се прслук *грудњак* односно *зубун*, од сукна или шајка, који је допирао до појаса (или кукова - *зубун*), а закопчавао се спреда на два реда дугмади, с преклопом на десној страни. Ревери су пришивени за предњу страну, а два цепа са косим прорезима налазе се у висини струка (украшена штепом, као и ревери, рубови и саставци) и, често, један мањи цеп у висини груди, на левој страни. Леђа су сечена вертикално по средини (таб. II, 9). У новије време (послератни период), ти прслуци се израђују и од тамне чохе, а тада се у овом крају појављује и *ферман* од плаве или мрке чохе, украшен црним гајтанима, који се носио преко *антерије* с дугим рукавима.

5. Горњи одевни предмети (са рукавима)

Зимски предмети који се носе преко прслука су *гуњ* и *капут* од сукна. Гуњ је допирао незнатно испод кукова. Има већу крагну која се назива *јака*, а закопчава се напред једним редом дугмади (обично их је четири). Рукави су равни, са уметнутим клином од пазуха до дна рукава према предњој страни. Леђа су сечена вертикално по средини и од пазуха косо према средини доње ивице, што је утицало на благо струкирање гуња. У висини струка су два коса цепа, а у висини груди, с леве стране, један мањи, с хоризонталним прорезом. Саставци и рубови гуња украшени су штепом. *Капут* је нешто дужи од гуња, а закопчава се дугмадима у пару (има их седам, јер под грлом је само једно дугме). Крагна је обична, као код данашњих кошуља, а целови су са хоризонталним прорезима, у висини струка. Рукави су проширени клиновима под пазухом. Леђа су сечена вертикално по средини, а с леве и десне стране уметнут је по комад сукна, лучно савијен у горњем делу, а до доње ивице прав (лучно се савија од саставка с рукавом, одакле полази). Као и гуњ, капут је украшен паралелним штеповима.

6. Обућа

а) *Чарапе* су од вуне црне боје или у комбинацији с црвеном. Допиру до листова - за сваки дан, и до колена - за свечане прилике. Украшене су везом од разнобојне вуне, нарочито ове друге, и то при врху чарапе (*нагрљине*), а мотив је цветни венац (таб. III, 12).

б) *Опанци* се разликују од женских опанака по томе што мушки штављени опанци на врху имају *кљун* или *кљунац* - навише повијен врх коже у облику луле (таб. III, 13).

Осим опанака, лети су често носили *кломпе*, код којих је доњи део израђен од дрвета, а горњи се састоји од сукнене траке прикуцане крајевима за дрвени део. Међутим, лети су најрадије ишли боси.

* * *

Ношња *младина* и *младожењина* није се битно разликовала од ношње за свечане прилике. Дакле, било је то само новије одело, ретко шивено за ту рпилику, јер врло је често млада, односно младожења позајмљивао комплетну ношњу, па се тако дешавало да једну ношњу користи више девојака, односно младића за венчање. Једино обележје *младе* је *фал*, бели вео од танког, памучног материјала који је досезао до струка, колена или још ниже. Преко њега стављан је на главу венац од белог цвећа који су куповали. Сукња *вистана*, коју је млада облачила, јесте низалка, само шивена од лакшег, памучног материјала.

* * *

Накит је разноврстан, а носиле су га само (или углавном) жене, и то нарочито о празницима и свечаностима. Мушкарци носе прстен, односно бурму само на дан венчања и веома кратко време после, за разлику од жена које је обавезно носе до краја живота. Најчешћи накит, како млађих тако и старијих жена, јесу *врсте*, које су носиле око врата, а низане су од ђинђува различитих величина и боја. На врстама су се често носили метални привесци - *ђердани* и металне (сребрне) *паре* са ликовима краљева, познате као *наполеони*. *Дукати* су низани на црни конач или су ушивани на црну сатенску траку. Носили су се и на ланчићима од ситних ђинђува, као и на нискама бисера. На ушима су минђуше од танке жице, обично метала или сребра, само понекад од злата. Најчешће су минђуше од ситних пара, обично сребрних. *Витице* су паре које су украшавале косу, а везивале су се за плетеницу која обавија главу. Изнад чела, у косу су стављане траке од ђинђувица - *врстице*. *Бушица* је игла са украшеном главом, којом се марама причвршћује за косу. Коса је украшавана укосницама, чешљевима и разним, шареним цвећем. *Асприце*, ситне, округле плочице, сјајне, у боји сребра и злата, пришиване су на кошуље, јелеке и кецеље, веома често у комбинацији са ђинђувама. Наруквице су плетене од ђинђувица и више пута су омотаване око руке, а називане су *роске*; *гривне* су наруквице од савитљиве пластике, такође више пута омотаване око руке. На прстима је разноврсно прстење, и то пре удаје на левој, а после удаје на обе руке. Крупно је и широко, од обичног метала, сребра, и, ређе, злата. У жалости за умрлим накит није ношен годину дана.

V. Дечја ношња и ношња чобана

До шесте, односно десете године, када деца почињу да се облаче као одрасли, одећа мушке и женске деце није се разликовала: сви су носили кошуље од тежаног платна чија је дужина допирала до колена, а закопчавала се на рамену. Позната је под називом *саја*. Осим те кошуље, ношена је *сукњица* од тежаног платна, у струку везивана *сицимком*, у комбинацији са *реклицом*

- кошуљом-блузом новијег датума, која допире до струка. Лети су деца ишла боса, а зими су обувала вунене чарапе, назувке и пресне опанке. Као зимски одевни предмети јављају се цемпери, вунене капе и рукавице.

Чобани су, углавном, били деца. Носили су свакодневну одећу, а као додатак - торбу од кострети *јанцик*, која је служила за ношење хране. Израђивана је од остружене козје коже (спољна страна торбе), правоугаоног облика, са преклопом који се закопчава дугметом и петљом или се не закопчава. Имала је *поврез*, врпцу испредену од вуне која је пришивана на торбу, а носила се преко левог рамена и десног кука, како би руке биле слободне. Делови торбе спајани су *опутом*. Као обавезан део опреме чобана јавља се *мочуга*, дрвени штап. За време кишних и хладних дана били су огрнути *ћубом*. Она је од сукна, правоугаоног облика, са мало краћом горњом ивицом која се пришивала тако да добије облик капуљаче. У исте сврхе служило је и *јалунце*, од сукна, такође црвене боје, дуго до колена. У погледу кроја постоје две варијанте: а) струкиран је, са рукавима и капуљачом, и б) кројен је "у глох", са капуљачом и огрће се, дакле, без рукава. Мада се користи и у друге сврхе, *јалунце* је првенствено ношња чобана.

Могло би се рећи да се ношња испитиваног подручја, у целини, одликује једноставношћу, јер превасходно има заштитну функцију и практичну примену, што је, с обзиром на природне и економске услове живота, сасвим разумљиво. Зато је мало украсних детаља и они, углавном, припадају ношњи намењеној свечаним приликама, која се, опет, једино по томе разликује од свакодневне ношње. Међутим, постоје одређене разлике у одевању од једне до друге групе села, а оне се, као што смо видели, изражавају у врсти материјала, начину кроја, украсним детаљима и сл.

Последњих пола века, услед промењених економских прилика, места боравка, додира са другима, општег пораста нивоа културе, долази до промене у одевању, односно изједначавању ношњи разних крајева. Тако се на овом подручју осећа утицај шумадијског типа ношње: све више пажње посвећује се украшавању одевних предмета. Женске кошуље се украшавају везом на прсима и по ивици рукава где се, не ретко, појављује и чипка. Везу се чарапе, мушке при врху, а женске при чланку ноге. Појављује се мушки прслук од чохе украшен гајтанима - *ферман*, као и одевни предмет са дугим рукавима, такође од чохе и украшен гајтанима - *антерија*.

Може се закључити да трајност народне ношње није вечита. "Ни наша народна ношња није остала онаква каква је била у далекој старини ни у најодстрањенијим планинским крајевима, само што су те промене настајале постепено и много спорије него што је то случај у центрима културног живота и у крајевима изложеним јаким културним утицајима."¹⁹

У савремено доба, када долази до све већег изједначавања у одевању и украшавању, губе се оне бројне специфичности и разлике у ношњи појединих група, као и различите намене одевања и кићења, каквих је било у прошлости.

19 Т. Ђорђевић, *Наш народни живот*, књига I, Београд 1984, 60.

Истина је, међутим, и то да многе појаве које нам се чине тековином нашег времена и наше цивилизације, у основи нису ништа друго до оно старо, мање или више измењено.

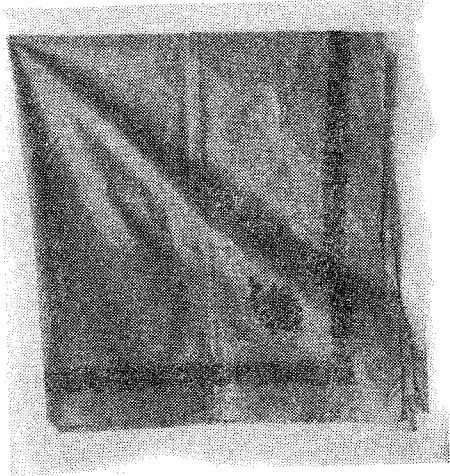
Mirjana Ivezić

FOLK COSTUME OF EASTERN KOPAONIK

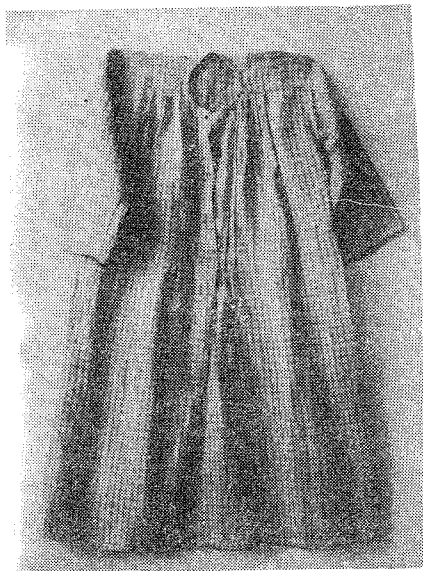
In this paper data concerning folk costume, collected in 20 villages situated on the eastern side of the Kopaonik mountain (Žiljci, Kočine, Graševci, Vlajkovci, Paljevstica, Livade, Radmanovo, Brzeće, Šošići, Blaževo, Gradac, Domišešina, Đerekare, Radunje, Gornje Leviće, Donje Leviće, Stanulović, Iričić, Borance and Vitoše) are presented. The field work was conducted in 1982 and 1983.

Each of the many various garments, worn in the period from the end of the 19th and throughout the 20th century, has been described in detail, including its cut and the material it was made of. At the same time, the author wished to emphasize the importance of the natural environment (mountainous region, soil, climate), further of economic conditions (livestock-breeding, agriculture, industry), and of ethnic structure (immigrants from the Dinaric region and from Kosovo), which have had decisive influences on the development and transformation (disappearance) of particular garments, but also on the preservation of folk costume.

All garments that have been described (material, cut, colouring) reveal a process which has led to the formation of today's dress style in the eastern Kopaonik villages.

Табла I Фот. бр. 1.

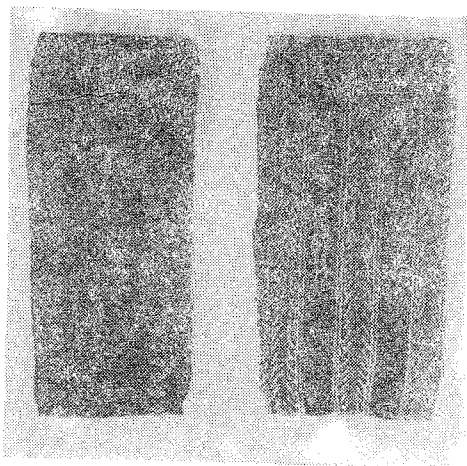
Табла I Фот. бр. 2.

Табла I Фот. бр. 3.

Табла I Фот. бр. 4.

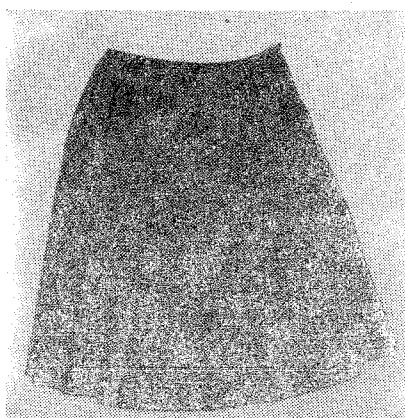
Табла I Фот. бр. 5.

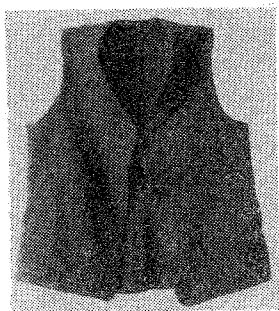
Табла II Фот. бр. 6.

Табла II Фот. бр. 7.

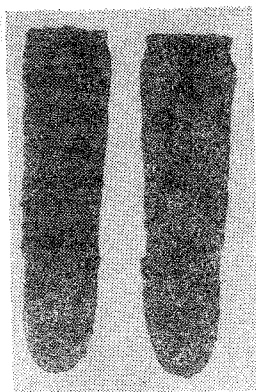
Табла II Фот. бр. 8.

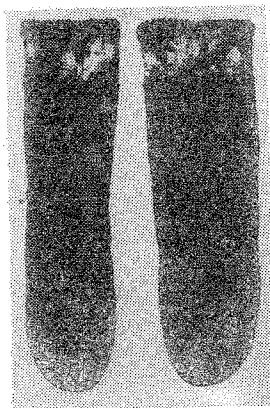
Табла II Фот. бр. 9.

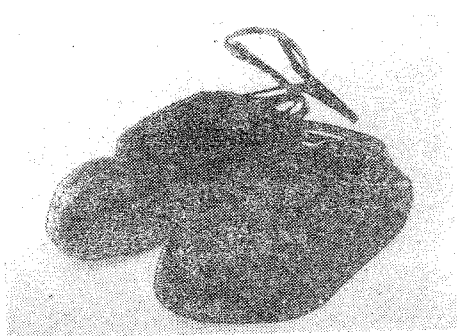
Табла II Фот. бр. 10.

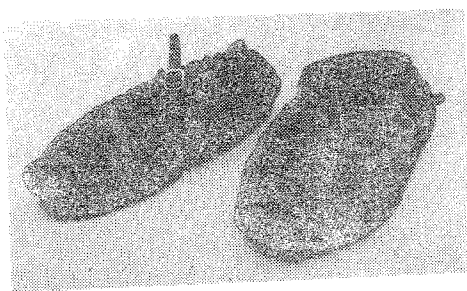
Табла III Фот. бр. 11.

Табла III Фот. бр. 12.

Табла III Фот. бр. 13.

Табла III Фот. бр. 14.

KARTA TERITORIJALNE I ADMINISTRATIVNE PODELE

- MZ MILENTIJA
 - 1 GRAD
 - 2 BUDUJINA
 - 3 MILENTIJA
 - 4 RIBARI
- MZ BOTUNJA
 - 1 BOTUNJA
 - 2 PONGP
 - 3 GOVENJA JASUJA
 - 4 MALA VRBNICA
- MZ BRUS
 - 1 ROBLJE
 - 2 MALA GRABOVICA
 - 3 BRUS
 - 4 VELIKA GRABOVICA
 - 5 IRSANOVCI
 - 6 ŽILJCI
 - 7 BRTEVCI
 - 8 DRENDOVA
 - 9 KOCING
- MZ IGTOS
 - 1 IGTOS
- MZ STROINCI
 - 1 STROINCI
- MZ ZLATARI
 - 1 ŽILINCI
 - 2 ZLATARI
 - 3 BUBIŠE
- MZ DUPCI
 - 1 KOVIDCI
 - 2 DIFCI
- MZ RAZBOJINA
 - 1 DAVNI
 - 2 RAZBOJINA
 - 3 ŽUNJE
- MZ LEPENAC
 - 1 LEPENAC
 - 2 BRDANI
- MZ VLAJKOVCI
 - 1 GRAŠEVCI
 - 2 VLAJKOVCI
 - 3 PALJEŠTICA
 - 4 GORNJI LIPOVAC
 - 5 SOSIĆI
- MZ OSREDCI
 - 1 OSREDCI
- MZ KRIVA REKA
 - 1 MAJKOVAC
 - 2 KRIVA REKA
- MZ BRZEĆE
 - 1 UNABE
 - 2 GOČNANIĆI
 - 3 RADMANOVCI
 - 4 BRZEĆE
- MZ DEREKARE
 - 1 GORNJE LEVIĆE
 - 2 KINČEVO
 - 3 RAVNIŠTE
 - 4 BEREKARE
 - 5 BOZOVIN
- MZ BLAŽEVO
 - 1 DONJE LEVIĆE
 - 2 SUDIMUJA
 - 3 ČOKIAR
 - 4 BEOLO POLJE
 - 5 BLAŽEVO
 - 6 GRADAC
 - 7 RIGIĆI
 - 8 DOMSEVINA
 - 9 PADDUJE
 - 10 KOVZLE
 - 11 BOKANEC
 - 12 STANČILOVIĆI
 - 13 VITORE

